

LA GERMANDAT PAGESA DE SANT ISIDRE DE BELLPUIG (SEGLES XVII-XVIII)

Per Eduard Puig Bordera

BELLPUIG: UNA VILA DE BASE AGRÀRIA

Com és sabut, durant l'edat moderna, la vila de Bellpuig tenia un caràcter eminentment rural. L'agricultura, tal i com passava a la major part de la Catalunya de l'època, era l'activitat econòmica principal i ocupava un nombre important de les famílies del municipi. Tot i tractar-se d'una zona de secà amb una forta preeminència del cereal (sobretot del blat, base de l'alimentació) i, més tard, amb una presència important de la vinya i l'olivera, Bellpuig aprofitava les aigües del riu Corb per regar, fet que li conferia certa importància comarcal. A banda, evidentment, de ser el centre la baronia del mateix nom. Això feia que els pagesos i propietaris del poble sentissin la necessitat de crear una corporació que els agrupés i vetllés pels seus interessos, tal i com havien fet els menestrals amb la germandat de Sant Roc.

Cal aclarir que la paraula "pagès", en aquella època, designava, no només qui treballava la terra i en vivia, sinó també els qui n'eren propietaris. És a dir, era pagès aquell que vivia de les seves pròpies terres i les treballava amb l'ajuda de jornalers o mossos i animals de tir. Sovint també s'englobaven dins els pagesos els treballadors rurals amb poca o gens de terra, però s'aclaria la seva condició. Així per exemple s'utilitzaven els mots "bracer" o "jornaler" per designar els pagesos que no tenien terra o en tenien tan poca que havien de llogar-se a propietaris més grans bona part de l'any. En moltes ocasions aquests no disposaven d'animals per treballar, només de les seves pròpies forces, d'aquí la paraula "bracer". A Bellpuig predominaven els petits pagesos amb poca terra (menys de 10 jornals en molts casos), però existia un sector més reduït de pagesos mitjans i propietaris benestants. En la germandat, com veurem, hi tenien un pes important aquests últims

però els petits pagesos i els bracers també hi tenien una representació notable i la podien presidir.

LES GERMANDATS A L'ANTIC RÈGIM I EL CULTA A SANT ISIDRE

Les germandats o confraries eren, durant l'Antic Règim europeu, unes agrupacions religioses força freqüents tant en els àmbits rurals com en els urbans. Durant el segle XVII, en el marc de la contrareforma i de la proliferació del pietisme barroc, l'expansió d'aquestes institucions cresqué de forma important i es van escampar per tot l'àmbit catòlic. Moltes d'elles, però, no van tenir un caràcter merament pietós, que també, sinó que van assumir funcions ben diverses. Pensem, per exemple, en la capacitat de crear sentiment de pertinença a un grup social o estament (pagesos, artesans, cavallers, gremis professionals, etc.) o la realització de funcions assistencials en el si de la comunitat i entre els diversos membres de la institució, per tal d'assegurar la supervivència dels mateixos. Els gremis urbans, per exemple, acostumaven a disposar de confraries que estaven sota l'advocació d'un sant patró i acomplien funcions de caràcter caritatiu i d'auxili per als membres del gremi. És precisament en aquest context d'associació de caràcter corporatiu que hem de situar la creació de la Germandat de Sant Isidre de Bellpuig.

El culte a sant Isidre com a patró dels pagesos no existia a Catalunya amb anterioritat a la dissetena centúria però, de mica en mica, s'anà introduint al Principat i va acabar substituint els cultes locals lligats al patronatge dels pagesos.¹ De fet, el llaurador madrileny va ser canonitzat el 1622 i, des de la cort s'estengué el seu culte entre la pagesia.

ORÍGENS DE LA GERMANDAT A BELLPUIG I LA SEVA EVOLUCIÓ AL LLARG DEL TEMPS

A Bellpuig, segons apunta Antoni Bach i Riu,² la devoció per aquest sant començà quan la duquessa de Sessa i baronessa de Bellpuig portà de Madrid una relíquia de sant Isidre que va ser entregada a la Confraria de la Puríssima Sang. Sigui com sigui, el que sembla segur és que a partir de 1673-1674 s'inicià el culte i es creà la germandat que és objecte d'aquest estudi.

La base documental que ens ha permès elaborar aquest breu article és el llibre de comptes de la germandat que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona, dins la secció Reial Audiència, titulat: *Libre de la memòria hont se trobaran descrits y conservats los comptes de la Germandat del gloriós Sant Isidro en la Iglésia de Sant*

1.- Els més estesos eren Sant Abdó i Senén i Sant Galderic. Amb la introducció de Sant Isidre a partir de 1622 van ser substituïts per aquest.

2.- Antoni BACH I RIU, *Història de la vila de Bellpuig*, Institut d'Estudis Ilerdencs/Ajuntament de Bellpuig, 1998.

*Nicolau de Bellpuig, fet vuy al 14 de abril de 1678.*³ En aquest document, que conté anotacions des dels anys 1673-1674 (tot i que es comença a redactar el 1678) fins a 1768, s'hi registraven les activitats econòmiques de la germandat i ens permet fer-nos una idea del seu funcionament, la seva finalitat, la implicació dels seus membres, les seves vicissituds, etc. Per tant, sembla que l'activitat d'aquesta institució arribà, com a mínim, fins a la segona meitat del segle XVIII. No tenim constància de l'existència d'algun llibre que continuï el citat anteriorment, tal i com passa amb l'altra germandat professional bellpugenca, la de Sant Roc i Sant Sebastià, que agrupava els menestrals de la vila i que si que conserva un volum a l'arxiu parroquial que arriba fins a finals del segle XIX.

Durant el període estudiat la institució va passar per diferents etapes, lligades, en part, a les vicissituds del país. Després de la seva fundació a principis dels anys 1670, aviat es van començar a encarregar diferents obres d'art per tal de dotar la nova institució d'uns elements ornamentals que destaquessin la seva presència dins la vila. D'aquesta manera, tal i com han ressenyat els estudis de Joan Yeguas i de Josep Maria Llobet,⁴ el 1673 es féu un nou altar de pedra, el 1676 es va comprar una figureta de sant Isidre per a la bacina que servia per captar les almoines, el 1679 es compraven canelobres de bronze, el 1689 s'encarregava un retaule, el 1690-91 s'encarregava un quadre del sant i es feia daurar el retaule, etc. Per tant podem observar com les últimes dècades del segle XVII són d'expansió i consolidació de la institució. Disposem d'una llista de germans que es van reunir a l'església parroquial el 1674, poc després de la fundació, i en consten 104 membres, que representen una bona part dels caps de casa de la vila. La resta degueren formar part de la Germandat de Sant Roc, on s'agrupaven els menestrals de Bellpuig.

La bona marxa de la institució es veié greument truncada per l'esclat de la Guerra de Successió el 1705. De fet, el llibre de comptes de la Germandat fa una parada el 1706 i no reprèn les seves anotacions fins a principis de la dècada de 1720. Aquest llarg parèntesi, l'hem d'explicar, sens dubte, per la voracitat dels exèrcits en campanya a la plana de l'Urgell a partir de 1706. Les tropes, tant d'un bàndol com d'un altre, assolaven la comarca i s'enduien tot el cereal que trobaven als pobles. El fons de la Germandat degué ser buidat ràpidament i l'escassetat i la constant presència de soldats degueren impedir refer-lo. D'altra banda, es sabut que Bellpuig i molts altres pobles d'aquestes contrades van ser abandonats per bona part dels seus habitants durant alguns períodes de la Guerra i que les terres van quedar ermes. L'opressió dels exèrcits de Felip V que ocuparen la població de forma més o menys constant a partir de 1710 i la introducció del cadastre a partir de 1716 tampoc hi degueren ajudar gaire. No va ser fins passada la postguerra

3.- ACA, Reial Audiència, Plets Civils, vol. 6453.

4.- Josep Maria LLOBET I PORTELLA, "Retaules i altres obres d'art de l'Urgell (segle XVII)", *Urtx.*, Revista Cultural de l'Urgell, 10, 1997, pàg. 143-155.; Joan YEGUAS I GASSÓ, "Fragments d'art bellpugenc dels segles XVII i XVIII", *Quaderns de "El Pregoner d'Urgell"*, 24, 2011, pàg. 69-94.

immediata i amb una nova etapa de prosperitat que es van reprendre les activitats de la Germanat de Sant Isidre.

El segle XVIII, un cop passades les penalitats de la guerra, es van continuar les funcions d'ajuda mútua i es va començar a utilitzar el terme confraria per referir-se a l'antiga germanat. En un llistat elaborat amb els noms dels membres de la confraria entre 1748 i 1768, hi hem pogut comptabilitzar 145 membres. Per tant hi ha un creixement important que no ens ha d'estranyar, ja que durant aquests anys cresqué la població de la vila. És per això que als cognoms dels fundadors del segle XVII, se n'afegeixen de nous que procedien d'altres poblacions properes i que s'havien establert a Bellpuig via matrimoni (en diversos casos amb pubilles) o en altres circumstàncies. En aquesta etapa es va fer més freqüent l'organització de danses i balls per tal de celebrar el dia del patró de la confraria, així com l'obsequi de refrescos i viandes per als assistents a la festa. La nova etapa de prosperitat es deixava sentir, també, en la vessant més festiva de la institució i la participació en els actes que organitzava degué ser força majoritària.

Les últimes inscripcions de germans que hem pogut localitzar daten de l'any 1768. Moment en què concloem la nostra recerca.

FUNCIONAMENT I ORGANITZACIÓ. EL PATRIMONI I LA FUNCIÓ D'AJUDA MÚTUA

La Germanat o Confraria de Sant Isidre s'havia dotat d'un patrimoni propi en terres. Una de les tasques dels administradors que la regien era la cura d'aquests béns i la seva bona administració. Les terres s'havien de cultivar correctament i s'hi havia de fer les feines necessàries (llaurar, adobar, sembrar, regar, segar, etc.). Generalment els que s'ocupaven de mantenir-les eren membres de la Germanat. Els beneficis servien per fer obres de caritat o pietoses que garantissin el culte.

Si hi havia excedent suficient de cereal, sobretot blat, s'acumulava per a èpoques de necessitat, de forma que els germans en poguessin disposar per sembrar o, fins i tot, per a l'alimentació dels més desfavorits. Quan es deixava cereal a un germà, aquest havia de retornar la quantitat després de la sega i, a més, havia de fer l'escreix de dos cortans per quartera deixada. Hem de tenir en compte que en períodes on les collites eren dolentes, força habituals a l'Urgell de l'Antic Règim, les entrades eren menors que les sortides. Així, per exemple, el 1678 es van ingressar 122 quarteres de cereal i en van sortir 136. Quan la collita era bona, la majoria dels germans, dins les seves possibilitats, feien una aportació al fons de gra de la institució.

Els estatuts establien que si un germà tenia dificultats havia de ser ajudat "dexa manera tots quedaran servits, la Germanat se augmentarà y los germans socorreguts sens dany". De la mateixa manera si hi havia un germà pobre i ne-

cessitat de “algun poch de blat per a son sustento” es podia socórrer i deixar que no retornés el blat amb la caritat de dos cortans per quartera. Si la seva pobresa era molt accentuada, es podia perdonar el retorn complet. Aquesta ajuda mútua només es podia fer efectiva a un germà i a ningú més.

La Germandat també va arribar a cobrar alguns censal. El 1736, per exemple, en cobrava nou de diferents individus; encara que per un valor baix.

ELS ÒRGANS DE GOVERN

La institució era formada pels germans, que eren la major part dels pagesos de la vila, juntament amb diversos propietaris de terres, que, tot i no ésser qualificats de pagesos, sí que tenien importants interessos agraris. La seva seu era a la capella de Sant Isidre, dins l'església parroquial de Sant Nicolau, encara que sovint es reunien a la capella de Sant Roc, a la plaça del mateix nom. Durant les últimes dècades del segle XVII (període en què cresqué i s'organitzà la Germandat), s'encarregaren diverses obres d'art per a millorar i embellir la capella de Sant Isidre, moltes d'elles proposades per iniciativa del clavari Francesc Galitó. Aquest personatge i el seu germà Sebastià, propietaris i negociants bellpugencs, tingueren un pes important en els assumptes de la vila durant les últimes dècades del segle XVII i els primers anys del XVIII, i la Germandat no en va ser una excepció.

Existia un consell de govern anomenat capítol. El capítol era una representació permanent dels membres de la Germandat formada per un grup de prohoms de la mateixa, els pahers (substituïts pels regidors després de la Nova Planta borbònica) i el batlle. Els germans que formaven el capítol hi prenien part en dues categories: “els que tenen parell” o pagesos propietaris que disposaven d'un parell d'animals o més per conrear les seves terres, i els “bracers” o pagesos més humils que només tenien els braços per a treballar alguna finca pròpia o la terra d'altres. Els tres administradors que regien la institució acostumaven a ser elegits entre els membres del capítol. En l'elecció hi prenien part 12 pagesos benestants i 6 bracers, i es feia mitjançant el sistema d'insaculació de rodolins. És a dir, es posaven els noms (rodolins) dels aspirants dins una bossa o sac (d'aquí el nom d'insaculació) i s'extreien a sorts.⁵

Si ens fixem en els 13 membres del capítol el 1694, els noms dels quals apareixen amb força freqüència durant les darreres dècades del segle XVII (publicats al final d'aquest treball), podem observar que la majoria pertanyien a la pagesia petita i mitjana i que se'ls aplica el tractament honorífic de senyor (en aquella època no s'utilitzava amb la freqüència actual). Si analitzem les dades que ens ofereix el llibre de valies de 1696,⁶ ens adonarem que tots tenien terra pròpia,

5.- El sistema d'insaculació era molt utilitzat a Catalunya. De fet la majoria de càrrecs polítics catalans (municipis, Diputació del General, etc.) s'extreien d'aquesta manera.

6.- Arxiu Municipal de Bellpuig, *Llibre de valies de 1696*.

amb una mitjana de 37 jornals de propietat. Cap d'ells disposava de menys de 9 jornals de terra, quatre en posseïen entre 9 i 20, set entre 20 i 62,5, i només un, Jaume Granyó, superava aquesta xifra amb 94,5 jornals. Per tant es tractava de propietaris pagesos que devien cultivar les seves pròpies terres, encara que alguns, com el negociant Francesc Galitó exercien també una notable activitat mercantil. Així doncs, si bé és cert que els grans propietaris també formaven part de la Germandat, molts d'ells no s'implicaven excessivament en la direcció d'aquesta. Noms d'importants terratinents com Antoni de Solà, Joan Baptista Tàpies o Isidre Eixalà no apareixen en el capítol.

Com hem apuntat, la Germandat era encapçalada pels administradors: dos capitans i un clavari. Els capitans eren els màxims representants de la institució i els seus caps visibles. Representaven la germandat en els actes públics de tot tipus i, molt especialment, en les celebracions religioses per la festa de Sant Isidre. Eren els responsables del bon funcionament de la institució durant el seu període de mandat i n'havien de rendir comptes un cop acabada la seva tasca. El càrrec de capità tenia una duració d'un any i havia de ser ocupat per un germà de Sant Isidre. El clavari era el responsable de les finances i del llibre de comptes o de clavaria, on constaven les entrades (càrrega) i les sortides (descàrrega) de diners de la Germandat; de la mateixa manera que el clavari municipal ho era dels llibres de la vila. Aquest càrrec revestia gran importància i quan era necessari fer alguna despesa important, com l'encàrrec d'obres d'art, per exemple, el clavari, juntament amb algun dels capitans, era qui s'ocupava de cercar l'artista o artesà que havia de realitzar l'obra i de fer l'encàrrec en nom de la Germandat davant notari. El clavari no sempre es renovava tan sovint com els capitans i hi va haver persones que van ocupar aquest càrrec moltes vegades. Els clavaris havien de saber llegir, escriure i comptar de forma fluïda, motiu pel qual de vegades l'ocupava un pagès benestant acostumat a fer negocis o un altre germà no pagès. Hem de tenir en compte que poca gent sabia llegir i escriure correctament i que, per tant, el càrrec de clavari no podia ser ocupat per tothom. Així, per exemple, Josep Segarra, adroguer, va ser clavari durant diversos anys a principis del segle XVIII, ja que era propietari i membre de la Germandat. Altres personatges com Francesc Galitó o Rafel Roig, que en ocasions són qualificats de “negociants” o “mercaders”, també ho van ser molts anys entre 1678 i 1704.

Després de ser elegits els administradors s'establien quines eren les seves obligacions, que consistien en vetllar per la bona gestió del patrimoni de la institució i garantir el retorn del cereal deixat als germans. Altres tasques que havien d'acomplir eren la celebració de la festa del sant portant predicadors, pagant els músics, organitzant balls, proveïnt de refrescos i viandes, etc.

La Germandat va funcionar de la mateixa manera durant tot el període estudiat, amb l'única novetat, introduïda després de la Guerra de Successió, que

Església de Sant Nicolau, de Bellpuig. Capella de Sant Isidre (a l'esquerra del sant es veu la petita imatge de sant Roc).

representava la figura de l'andador. Aquest càrrec, menys rellevant que el de capità o clavari, s'extreia alhora que els altres tres i s'encarregava de portar avisos, fer comissions o qualsevol altra tasca similar.

Malgrat que, pel que sembla, la Germandat o Confraria dels pagesos de Sant Isidre va desaparèixer, deixant pas a nous cultes com el dels Dolors (molt puixant durant el segle XVIII), quan el 1906 es va crear el sindicat agrícola i caixa rural del mateix nom, se'n recuperava l'esperit d'associacionisme agrari propi de la primitiva germandat. Així doncs, el record d'aquella institució sota l'advocació de sant Isidre, que havia agrupat els pagesos de Bellpuig, va continuar més o menys present i la seva festa encara és celebrada als nostres dies.

MEMBRES ENTRE 1674 I 1682⁶

Pere Casabò	Jaume Torner	Francesc Campabadal
Sebastià Camps	Agustí Roura	Francesc Perelló
Francesc Galitó	Isidro Eixalà	Toni Perelló
Nicolau Germà	Joan Sol	Jacint Palles
Francesc Pallarès	Lo camparol	Domingo Vila
Jeroni Meler	Joan Boldú	Toni Joan Germà
Joan Teixidor	Pasqual Bertran	Lo sr. Andreu Fita
Antoni Barrufet	Sebastià Navès	Joan Fabregues
Josep Farrès	Joan Gorgues	Mateu Guasch
Joan Ascuras	Rafel Tort	Lluís Bertran
Jaume Batalla	Baltassar Novell	Joan Cartanyà
Miquel Astribó	Joan Tolosa	Josep Camps
Francesc Pons	Joan Ribes	Toni Joan Vila
Bernat Gibert	Lluís Farrer	Lo doctor Gaia
Lo Nunci Miquel	Jaume Obrador	Pere Petit
Isidro Costafreda	Melcior Roig	Andreu Petit
Jaume Vidal (menor)	Felip Segarra	Carbonell
Joan Vila	Josep Abelló	Joan Majoral
Josep Anguera	Lo Sarraller	Jaume Vidal
Isidre Martí	Joan Sallés	Andreu Puig
Joan Flores	Nicolau Janer	Joan Elies
Bartomeu Fau	Pau Trilla	Francesc Orós
Joan Rossell	Lo sr. Alsina	Llorens Sedó
Jaume Mosset	Simó Llussà	Jaume Joan Puig
Jaume Granyó	Isabel Anna Janer	Francesc Tarròs
Miquel Serra	Joan Principal	Lluc Seguí
Isidre Calbís	Josep Gaia	Agustí Batlló
Fabià Estalella	Simó Copons	Lluís Font
Francesc Iñigo de Paz	Ramon Fuster	Sebastià Galitó
Joan Cincabres	Llaonart	Sastre Grasa
Josep Mosset	Josep Oller	Jordi Saltiveri
Josep Vilamajor	Antoni de Solà	Francesc Mosset

6) La major part dels noms els hem transcrit de la llista de 1674 i hi hem afegit alguns personatges que s'hi van incorporar els anys immediatament posteriors. D'alguns només en mencionen el cognom o un renom pel qual era conegut l'individu en qüestió. En la transcripció ens hem limitat, en aquells casos que no ha estat possible saber-ne el nom real, a anotar literalment la forma utilitzada en el document.

Josep Guargues
Rafel Fuster
Mossèn Duals
Lo passamaner
Sra. Torner

Joan Vilamajor
Josep Tudela
Jeroni Sans
Josep Ferrer
Joan Fargues

Jeroni Mata
Josep Mata
Joan Boldu
Joan Soler
Josep Bertran

CAPÍTOL EL 1694⁷

Francesc Galitó
Jeroni Mata
Isidro Copons
Joan Vilamajor del Bou
Francesc Pons

Rafel Fuster
Joan Boldú
Sebastià Segarra
Josep Teixidor
Jaume Granyó

Pere Orós
Josep Farré
Francisco Campabadal

MEMBRES ENTRE 1784 I 1768

Anton Flores
Anton Ollé
Marc Fusté
Anton Teixidor
Anton Arnaldo
Anton Vidal
Francesc Petit
Vidal Granyó
Anton Berenguer
Anton Cabot
Francesc Boldú
Salvador Boldú
Joan Rubió
Josep Segarra
Baltassar Novell
Jordi Santiveri
Josep Fuster (menor)

Ventura Torrents
Joaquim Martí
Jaume Borrell
Miquel Castells
Josep Abelló (menor)
Joan Fernàndes
Joan Flores
Miquel Ros
Pau Pons
Anton Teixidor
Miquel Saladrigues
Jeroni Ales
Francesc Arqué
Joan Arnaldo
Francesc Pagès
Francesc Petit
Miquel Petit

Nicolau Vidal
Josep Vidal “lo tardat”
Francesc Arnaldo
Anton Guargues
Magí Rubió
Jeroni Teulé
Pere Boldú
Joan Guargues
Josep Santiveri
Jaume Vidal
Pere Galitó
Joan Giné del Racó
Francesc Ribes
Josep Boxet
Francesc Sabat
Agustí Mariner
Pere Blanc

7) La majoria van formar-ne part durant les últimes dècades del segle XVII i, per tant, creiem que és força representatiu.

Roc Granyó	Jaume Gualba	Anton Vidal, “ditlo Bessa”
Joan Teixidor	Josep Arqué	Rafel Fuster
Josep Reixach	Manuel Badia (menor)	Pere Jaume Jobelles
Josep Badia	Joan Peres	Pere Roig
Ramon Farré	Pere Sans	Josep Montanyar
Josep Pie	Anton Prats	Ramon Nuix
Felip Ramonet	Anton Abelló	Ramon Vila
Pasqual Fusté	Manuel Vila	Anton Minguell
Francesc Fusté	Josep Castillo	Josep Pons
Miquel Niubó	Joan Rubian	Anton Bigatà
Isidre Niubó	Josep Granyó	Joan Vidal
Josep Vidal	Josep Font	Joan Franquesa
Jacint Capdevila	Anton Montaner	Anton Badia
Rafel Poch	Silvestre Pons	Anton Segura
Josep Tolosa	Andreu Petit	Josep Cots
Anton Petit	Francesc Boldú	Miquel Guargues
Joan Niubó	Anton Martí	Miquel Teulé
Francesc Solé	Agustí Reboster (menor)	Pau Boldú
Josep Vidal Mosset	Silvestre Obrador	Baltassar Badia
Joan Ribes	Pau Calí	Jaume Mata
Rafel Solé	Josep Robió	Anton Boldú
Baptista Granyó	Rafel Soques	Caietano Guasch
Vicent Compte	Francesc Martí	Pau Guasch
Josep Trilla	Marc Cofet	Joan Vidal
Pere Pifarrer	Josep Arqué	Gaspar Llobera
Josep Bosch	Francesc Trilla	Anton Arnaldo i Soler
Anton Bosch	Francesc Llobera	Josep Mata
Felip Abelló	Josep Solé	Josep Mata i Rocamora
Josep Balaguer	Mateu Roig	Ramon Soler
Anton Martí	Manuel Capdevila	Josep Castells
Josep Mercè	Ambròs Santiveri	
Manuel Badia	Colau Roig	